

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

**R. P. Pavli Laymann è Societate I: Theologiae Moralis
Compendiv[m] absolutissimum et in quinq[ue] libros
partitum**

Laymann, Paul

Moguntiae

[Tractatus I.]

urn:nbn:de:hbz:466:1-40716

LIBER TERTIVS.

Continet Sectiones quinque.

SECTIO I.

De virtute Morali generatim.

Virtus hominis dicitur ea dispositio, qua
& ipse bonus, & propria eius operatio
bona efficitur: quemadmodū oculi vir-
tus est bona videndi acies, ideo oculus
dicitur bonus.

Virtutes aliæ sunt intellectuales (perficientes ho-
minem in cognitione veri, videlicet ars, sciētia, pru-
dentia, sapientia,) aliæ sunt mortales (perficientes
hominem in affectione ad bonum honestum, vide-
licet iustitia, fortitudo, temperantia, quæ magis pro-
priè virtutes: aliæ scilicet intellectuales solum dicun-
tur secundum quid, quia licet v.c. Rhetorica præ-
beat bene operandi facultatem, tamen non præstat
bonum operis vsum, id est, non inclinat voluntatem
vt arte vtatur, siue secundum artem moraliter ope-
re ut.

NB. Secundum Aristotelem is qui sua sponte pec-
cat in arte excusationem meretur, non verò is qui
contra mortalem virtutem. Ratio; quia virtus mora-
lis ipsaque prudentia non solum facultatem bene o-
perandi præstat, sed rectificans rationalem appeti-
tum, eo ipso efficit, vt facultatem bene vtatur, siue se-
cundum virtutem operetur. Quare homo iniustus
v.c. magis etiam culpandus est, si data opera iniu-
riam inferat.

V 5

Virtus

3 Virtus moralis est habitus electivus secundum mediocritatem, quatenus prudens definitur.

HABITUS, id est, primæ speciei qualitas acquisita, inclinans potentiam constanter ad operandum. Nihil virtus non est naturalis potentia, quæ secunda species, quia naturæ virtutes sicut & artes non suscipimus, sed idonei sumus ad suscipiendum. Nec virtus dici potest qualitas tertiæ speciei, videlicet mentis affectio aut motio, cuiusmodi est amor, timor: Non enim aliquis ob timorem, aut amorem, aut iram simpliciter laudatur, aut vituperatur, cum bene & male fieri possint, ob virtutem autem per se quisque est dignus laude.

4 **ELECTIVUS**: Quia loquimur de virtutibus in voluntate sitis, quibus homo assuefactus est ea eligere & agere, quæ convenientia iudicantur ad morum honestatem: quam veluti propositam suarum actionum metam, homo virtute præditus spectat. Ad quod intelligendum requiritur. 1. in omni virtute Synteresis. 2. Ut appetitus rationalis rectè affectus sit ad virtutis honestatem. 3. Mediocritas. Hinc

Virtus dicitur in medio consistere; vitia autem ad extrema tendant. V.C. qui facile omnia metuit, vult & quando non oportet, nihilque aggredi audeat, timidus est: Qui autem quamvis aggredi audeat, non oportet, neminemque timet, is audax est; Ita quos medius est fortis vir, qui confidit & meruit, quando & ubi oportet; similiter qui omni voluptati indulget, intemperans; qui nullam admittit, agrestis. Temperans autem ab utroque declinans, medium tenet.

NB. Maior est vitiorum, quam virtutum multitudo: Ratio, quia à medio tanquam scopo aberrare

varia

variis modis contingit; rectè agere, mediumque attingere vno modo; quare illud quidem facile est, hoc autem difficile.

NB. Præterea positis his ad virtutem etiam requiri prudentiam (discretionem) quæ in singulis operationibus, spectatis omnibus circumstantiis mediocritatem honestatemq; definiat.

SECTIO II.

De prudentia, & vitiis ei oppositis.

Quatuor sunt Cardinales virtutes; Prudentia, 1
Fortitudo, Temperantia, Iustitia.

Prudentia est virtus intellectus; ideoque moralium actionum non elicitiva, sed directiva: dux & regina omnium moralium virtutum, sine qua nulla earum consistere potest, siquidem voluntas per se ipsam, quod honestum est, persequi non potest, nisi ratio ostendat; hæc autem ratio ostendens prudentia est. 2

Prudentiæ 3. sunt actus. 1. Bene consultare (opponitur inconsideratio) 2. Rectè iudicare, (opponitur inconstantia mentis) 3. Præcipere executionem, (opponitur negligentia.) 5

Prudentia alia est monastica, (qua quisque sibi 4
prospicit, quid in actionibus singulis decens & honestum sit.) Alia gubernativa (subdiuiditur in Oeconomicam & Civilem, hæc subdiuiditur in Architectonicam, seu principatum gerentem; & in Ministerialem, propria eorum, qui Rempublicam administrant.)

Iterum alia prudentia est perfecta ac simpliciter 5
dicta (quæ proposito vero sine totius vitæ humanæ delibe-

delibe-

deliberat, iudicat & præcipit, quid ad eum finem ac commodatè agendum sit.) Alia est imperfecta & secundum quid (quæ proposito fine speciali, consentaneè ad illum finem deliberat, iudicat, præcipit, quo modo dicitur prudens medicus, prudens mercator; qui tamen potest esse malus homo: Qui autem simpliciter prudens est, idem & bonus homo est.

• Est etiam prudentia falsa (quæ proposito fine falso, v. c. carnis commoditate convenientia media ad talem finem inquit; est mortale peccatum, si vitium finis statuatur in commoditate carnis.

Species falsæ prudentiæ est astutia, cuius executio, dolus & fraus in re graui est mortale.

7 Species imprudentiæ moralis (præcipitatio & negligentia) siue in genere moris peccati rationem sortuntur, quatenus efficacem causam, vel saltem periculum præbeat malè electionis operationis. Quæ propter qui hominem pro fera incautè occidit, non duo peccata committit, quorum vnum sit incauta circumspèctionis, alterum homicidii, sed vnicū homicidii; propterea quod consideratio & cautio eo solum fine adhibenda sit, vt homicidium euitetur.

NB. Species quæ secundum excessum sunt, videlicet prudentia carnis, astutia, rationem mortalis peccati in confessione explicandi habent, non quatenus præcise sunt vitia intellectus, sed quatenus efficacem causam præbent prauæ electionis, operis, cum quo velut forma cum materia, vnum numero peccatum in genere moris

constituunt.

•• (?) ••

SECTIO

SECTIO III.

De Fortitudine, & oppositis ei vitiis.

Fortitudo 2. modis accipitur; 1. pro animi constantia ad hærentis honestati virtutis, non obstantibus quibuslibet contrariis, seu nihil unquam agendi in quocunque genere, quod ab honestate deficiat, habereque potest hæc virtus fortitudinis in omnibus virtutibus locum. Secundo accipitur Fortitudo pro speciali virtute, moderante animi timorē, ac fiduciam: Hinc Aristoteles definit eam, quod sit mediocritas circa timorem & audaciam.

Martyrium est excellentissimus actus Fortitudinis: Nam Martyres propter seruandum bonum veritatis Fidei, ipsam vitam profundero non erubescunt, iuxta Hebr. 11. *Fortes facti sunt in bello.*

Ad Martyrium requiritur, vt mors alicui inferatur odio fidei Christianæ, & vt voluntariè acceptetur propter fidei veritatem tuendam. Hinc non proprie martyres, qui in vincula coniecti, nisi etiã mortem oppetunt, quia non satis re ipsa testantur, se omnia propter fidem Christi contemnere, nisi etiam vitam ipsam derelinquant.

Deinde innocentes Infantes ex speciali Priuilegio gratiæ sunt pro Martyribus colendi. NB. Adultus si in somno occidatur, propter fidem & ante nihil cogitarit, non est pro Martyre habendus.

Milites pugnantes contra infideles non sunt Martyres, si occidantur; Ratio, quia non voluntate, sed potius necessitate mortem oppetunt, neque Christi patientis similitudinem gerant, qui cum pateretur, non comminabatur.

Causa Martyrii debet esse pia, quæ per fidem supernatu-

pernaturalem innotuit. Nam Martyr dicitur, qui excellentissimam, quam potest, Confessionem ac testimonium voluntaria morte sua, præbet veritati dei Christianæ, secundum verba Christi; *Omnis, qui confitebitur me.* Matth. 10.

6 Martyrium instar baptismi fluminis delet omnem culpam & pœnam, sed non absque imperio & mentione charitatis in hominibus adultis, iuxta Apost. 1. Cor. 13. *Et si tradidero corpus meum, ita ut ardeam charitatem autem non habuero, nihil mihi prodest.* Et est generalis persuasio Apostoli, & SS. Patrum, quod opera virtutum reliquarum absque Charitatis imperio ad hominis salutem & gloriam æternam non sufficiant.

7 Baptismus sanguinis quadam etiam ratione superat baptismum fluminis: nam inter cætera Martyrium continet realem imitationem & representationem passionis Christi: baptismus autem solum figuralem. Et baptismus sanguinis præter præmium essentialiter etiam correspondet augeola.

8 Timidas Fortitudini opposita, & peccatum veniale, per accidens tamen interdum mortale. Vnde Si ob timorem finas te moueri in consensum peccati mortalis. Idem de audacia, ignauia (animi nihil confidentis) animi stupiditate (nulla mala formidantibus quando oportet) dicendum est.

De Virtutibus annexis Fortitudini, atque earum oppositis vitiis.

9 Virtutes Fortitudini annexæ sunt. 1. Animi fecunditas (quæ est tranquillitas animi benè fidentis) ei opponitur nimia animi anxietas. 2. Magnanimitas, quæ magna & excelsa spectat, parua contemnit.

Magna

Magnanimitati secundum excessum opponuntur 10
 præsumptio, ambitio & vana gloria. Præsumptio est
 qua homo aggreditur opus arduum, facultatem su-
 am excedens. Veniale per se, sed sæpius fit mortale,
 ratione nocuenti.

Ambitio est inordinatus appetitus honorum, sibi 11
 non debitorum, aut ex illicita re, v. c. tyrannide, & si
 veniale fit mortale, ratione damni.

Inanis gloria est inordinatus appetitus humanæ 12
 existimationis ac laudis. Accidit 1. si de fucata virtu-
 tis vel doctrinæ excellentiâ laudem quæras, & est hy-
 pocrisis. 2. Si maiorem famam de te desideres, quam
 merearis, & est iactantia: per se veniale; per accidens
 mortale, ratione nocuenti.

Honorem, laudem desiderare vel acceptare ob 13
 virtutem seu honestatis causa, est opus bonum ma-
 gnanimitatis, iuxta Matth. 5. *Lucent lux vestra coram
 hominibus.*

Magnanimitati secundum defectum opposita est 14
 Pusillanimitas, qua sibi quis diffidens, bonū aliquod
 tanquam superans propriam facultatem, frustra de-
 trectat: vt si idoneus ad parochiam, ob animi deie-
 ctionem respuat: per se veniale, mortale ratione no-
 cumentum. NB Si honorē tibi delatū & laudem, quam
 recta ratio ad cōseruandum statū & dignitatis aug-
 mentum boni publici causa necessarium iudicat vel
 utile, respuas ex animi deiectione est veniale.

NB. Magnificencia quæ est promptitudo animi
 ad faciendos magnos sumptus, vbi recta ratio expe-
 dire iudicat. Continet in se pecuniæ contemptum.
 Differt à liberalitate, quod hæc circa mediocres sum-
 ptus, illa circa maiores occupatur.

Magnificentiæ, secundū excessū, opponitur pecu-
 niarum

niarum profusio, si maiores expensas facias, quam ratio dicat. Secundum defectum aduersatur parafacientia, cum quis præ animi angustia, cœpto magno operi, V. C. templo non pares sumptus exhibet vtrumq; est veniale, per accidens mortale.

15 Patientia est virtus, quæ in rebus aduersis animi mororem temperat, ei opponitur per excessum impatientia: Veniale, per accidens, ratione scandalum mortale. Per defectum opponitur durities, si ob animi stuporem, nec propriis nec alienis malis moueris, est per se veniale.

16 Perseuerantia est virtus, per quam non obstans temporis diuturnitate, difficultate molestiis, homo persistit in bono opere, quamdiu recta ratio dicat. Ei per excessum opponitur pertinacia, est veniale, circa fidem, mortale. Per defectum opponitur inconstantia, qua leuiter aliquis à bono proposito absistit. Est mortale si obligatio sit grauis, qua teneris ad propositum exequendum; Veniale, si obligatio leuis, nulla obligatio, est veniale ex genere, ob inordinationem mentis.

SECTIO IV.

De Temperantia, & oppositis vitis.

1 **T**emperantiæ virtus versatur in moderandis voluptatibus corporis, gustus & tactus, circa ebrietas, poculenta & venerea. Tres eius sunt species. Abstinentia, Sobrietas, Castitas.

Abstinentia est, quæ secundum rationis regulam, (contentam corporis ac vitæ humanæ necessitate & utilitate) moderatur appetitum, vsusque ciborum oblectantium. Ei opponitur gula, quæ est inordinatus appetitus vel vsus ciborum causa voluptatis. Per se ve-

se veniale. Nullum est si plus comedas, eo fine (honesto) ægrotum prouoces ad comedendum. Mortale, si adeò inhæreas oblectationi ciborum, vt ideò sis paratus legem Dei transgredi, aut in potu vltimum finem ponas, iuxta Phil. 3. *Quorum Deus venter est.* Secundo mortale, si graue nocuumtum corpori aduertenter adferat, comedere vsque ad vomitum per se mortale.

Carnibus humanis vesci extra extremam necessitatem est mortale. Prob. quia ordo naturæ postulat, vt aliquis vtatur alimento, secundum substantiam, inferiore. Deinde, si persuasio esset, occisorum hominum carnibus vesci licitum esse, perinde ac carnibus brutorum sequeretur vnum hominem propter alium conditum esse, vt ipsi sit alimentum: Et rursus, vnum hominem ab altero veluti bestiam occidi posse, alimenti causa.

In extrema necessitate, qui dicunt, non licere, adferunt rationem, quod id iuri naturali pugnet, ac proinde in iustitia esse malum: Qui dicunt licere, adducunt rationem, quid quædam absolute spectata sint aliena à natura hominis, tamen in extremis esse permilla, sicut abscissio brachii. Sicut enim in his casibus non inhonoratur natura humana, quando leuius nocuumtum postponitur maiori; ita etiam in priori casu non inhonoratur natura humana, quando assumitur emortua, vt altera è morte liberetur.

NB. Ad morbum depellendum licitum est vti in edimentis, ex carne humana confectis, item sanguine, (epilepticis) lacte fœmineo (phtificis.)

NB. Nemo tenetur in extrema necessitate comedere carnes humanas, tum quia admodum abhor-

rer à natura, tum quia potest se conformare p[ro]p[ri]a
sententia.

- 4 Sobrietas moderatur inordinatum appetitum
sumque potionis vim inebriandi habētis. Ei ad
satur ebrietas, quæ est excessus in potu inebriandi
causa voluptatis, donec vsus rationis adimatur, &
mortale secundum Apost. ad Gal. 5. Ratio, quia
uis difformitas censetur, magnumq; malum abiectione
rationis potestate, quia nihil in homine præstantius
ad brutorum stoliditatem voluptatis causa vltimo
abiicere.

Dixi voluptatis causa; nam ob sanitate in iudicio
medici, si necessarium, licet, quia ob breue tempus
ratione destitui, non continet magnam deformitatem,
vt postea munera rationis melius præstentur
ti etiam dormientibus contingit. Vnde etiam scilicet
tur licere ob mortem vitandam modò scandalum
fit, neq; cedat in contemptum virtutis temperantia
ebriari. Ratio, si enim fas sit, ad vitam à Tyranno
dimendam, sibi ipsi manum amputare, cur non
iam vsus rationis ad breue tempus.

Dixi, donec vsus rationis adimatur: Vnde legitur
tur, hominem peccare mortaliter, si aduertat speculum
probabile se inebriandi, si pergat bibere
post duas horas, prima si venerit ad aerem, scilicet
tur mentis spoliatio. Cæterum si homo post haustum
ni possit adhuc discernere inter bonum & malum
cet titubet, vel oculi duplicata aspiciant, vel caput
gyrum agi videatur, est solum veniale.

- 6 Prouocare ad ebrietatem voluptatis causa, est mor-
tale. Vinum vel à alicui apponere, relicta ipsi libe-
tate bibendi, et si putes securam ebrietatem, non
semper illicitum, cum talis cooperatio solum sit ma-
terialis.

NB. Licitum est, si grauissimum natum, v. c. proditionis, alio modo impedire non possis, quā inducendo ad ebrietatem, illi vinum fortissimum, (cuius virtutē ille non habet cognitā) proponere, vt sic inebrietur, præter intentonem, quia tali casu homo ille non esset peccaturus, ergo talis inuittatio non esset scandalum actiuum, nec prouocatio ad peccatum. Illicitum verò est talem hominem suasu prouocare ad voluntariam ebrietatem: Ratio, quia nunquā licitum est, aliquem inducere ad actionē, quæ intrinsicè mala est, vt sine peccato fieri non possit.

Quod Lessius dicit, licitum esse ad minus malum (peccati) inducere, vt impediatur maius malum, verum est, si fiat inductio ad peccatum minus, quā minus, ita vt alteri suadeas non totum peccatum, quod certo animo concepit, sed partē solū formaliter aut virtualiter inclusam in toto. Tūc nō suades homini, vt malū peccati faciat, si à toto abduci nō possit.

Castitas moderatur inordinatum appetitum, vltimumque Venereorum. Et duplex: Perfecta, quæ vltimum Venereorum in perpetuum excludit. Imperfecta, quæ ad tempus nuptiarum, & in coniugio moderatē, & secundum rationem vtitur. Et hæc appellatur Castitas coniugalis.

Virginitas est perfectissima castitas, firmum propositum cōtinens integritatis ac puritatis perpetuo conseruandæ gratia honestatis. Castitas differt à virginitate, quod hæc non habeat locum in pœnitentibus, & coniugatis aut corruptis, vti castitas.

Duplex est virginitatis integritas: vna carnis, ac veluti materialis, altera animi ac propositi ideoque formalis.

NB. virgo violata per stuprū (etsi animo integra) virginitatis

tatis laudem retinet, sed à velo consecrationis humilitatis ac decoris causa, vt aliæ corruptæ abstinere neunt. Velom prælationis cum dispensatione pontificis posset accipere.

NB. Quinque sunt vela: Ordinationis, quod die non in usu, vt separatim conferatur: Professio Confirmationis: Prælationis & Continentiæ.

NB. Virgo integra carne, violata autem animo (si coram Deo non virgo sit) tamen virginitatem pœnitentiam potest recuperare, vtpote per carnalem copulam non sublata potest etiam velari, vtpote in Ecclesia verè virgo.

Probabile est, (licet virgo per voluntariam copulationem fœdata sit, virginitasque verè amissa, & comparabilis; quia in hac feminis effusi præter naturam ordinem, carnali delectatione potissimum cōsistit) quod possit talis velari, vt inter virgines, quia claustrum virginitatis illæsum maneat, & retinet virginitatis statum coram Ecclesia, licet virtute virgo non sit, & verè, qui violaretur, stuprator virginis haberetur.

- 9 Mulier, quæ occultà vel per vim violata est, vel consecrationis abstinere debet, quia non leuiter uerentia est, si in sacramentis, vel sacramentalibus falsitas interueniat. Sicuti enim sacrilegium esse falsis aut aquæ consecrationi supponere, quod in aqua non est, ita multo magis, sint virgo se committitur pati, tur quæ virgo non est. Confirm. sicuti qui in cultu bigamus est, quia corruptam duxit, ordinari non potest, ita neq; quæ per vim, vel in occulto corrupta: cum in his habeatur ratio sacræ significationis. Nam sacra virgo significat Ecclesiam triumphantem in qua non est macula.

NB. M.

NB. Mulier occultè violata, si absq; scandalo, vel sui manifestatione abstinere non potest, Episcopus eam consecrare potest, usurpando vocem Castitatis pro virginitate; vel si hoc modo non satis consultum famæ mulieris, eò quòd præsentibus intellecturi, potest uti voce virginitatis, accipiendo in mente, tanquam significante castitatem.

Castitati aduersatur luxuria, quæ est inordinatus appetitus vel vsus Venereorum: dupliciter hoc peccatum contingit: 1. Secundum substantiam actus, & sic est mortale, iuste Apost. Gal 5. Eius sex sũt species: Simplex fornicatio, adulterium, incestus, stuprum, raptus, vitium contra naturam.

Secundò contingit luxuria, quoad modum accidentalem, qua ratione in coniugio peccari potest. Hic tan um agemus de fornicatione, & peccato contra naturam.

Simplex fornicatio est carnalis commixtio soluti cum soluta. Est mortale Gal 5. 1. Cor. 6. Eph. 5. Ratio est, quia valde repugnat naturali instinctui, qui brutis quoq; animantibus, quanto magis homini inditus est, opus generationis non exercendi extra coniugale fœdus, ob meliorem prolis conceptionem, naturam, educationemq; quæ naturæ lex, cum circa materiam grauem versetur, sub culpa mortali obligat. Huc reuocantur amplexus, oscula, tactus impudici, id est, instituti causa venereæ delectationis, consurgens ex commotione spirituum generationi inferuentium circa partes corporis venereas. Neque refert, quod ad carnalem copulam intentione operantis non referantur, quia suapte natura eò tendunt, tanquam viæ, dispositiones, &c.

NB. Oscula, amplexus, vel si fiant ob consuetudinem

nem patriæ vacant culpa, vel si fiant ex ioco, & delectatione venerea, sunt venialia.

NB. Aspectus valde impudici, mortales obsequium, ex sola curiositate inter personas eiusdem sexus facilis à mortali excusatur.

- 11 Oscula, amplexus, tactus inter sponfos de se non videntur excusari à mortali, si absit periculum procreationis & cōsensu in copulam, neq; per se, siue et sic et sic turpes sint: ratio, quia sponsalia sunt initiū matrimonii, quibus proinde aliquale ius sponsalium in ipso sponsi acquiritur: non quidem ad ipsam copulam, sed ad dictos corporum tactus.

- 12 Tactus turpes inter coniuges, si fiant solius voluptatis causa, & non in ordine ad copulam carnalem, per se sunt venialia, quia eiusmodi inter coniugum se sunt indifferentes; si fiant tactus in ordine ad generationem aut copulam culpa vacant: quod si concessus est finis, ei etiam media ordinata ad finem.

Si cōiunx se ipsum impudice tangit ob veneream delectationem, etiam absque periculo procreationis, videtur esse mortale, contra Sanchez, qui cōiunx non habet ius in proprium corpus aliud venereum, nisi per accidens, ut possit copulari coniuge: ergo hic actus est per se illicitus & mortalis ad pollutionem, ideoq; mortale.

- 13 Impudici tactus pertinent interdum ad peccatum mollitiei vel adulterii, &c. pro diversitate peccati qua cū exercentur, idèd in cōfessione manifestantur.

NB. Pruritus circa membra, si fiat non causa venereæ delectationis, non est peccatum.

NB. Turpiloquia, Cantica, litera, si fiant causa venereæ voluptatis inter solutas, sunt mortalia: si in castitate, per se venialia, sed ratione scandalii, frequenter mortalia. Idem dicendum de Picturis.

Delectatio, quæ oritur ex aspectu, facilius à peccato excusatur, quam delectatio ex tactu; ratio, quia magis tendunt tactus ad concubitum, quam aspectus. Aspectus verò mulieris non ita propinque tendit ad concubitum. Hinc si quis mulierem ex curiositate aspiciat ob pulchritudinem est veniale; commotus verò delectatione venerea & consensu est mortale.

NB, Vitium contra naturam quatuor modis fit. 1. Si absq; concubitu profusio seminis procuretur, est mollius. 2. Si cum bestia, aut dæmone. 3. Si cum inter personas eiusdem sexus est Sodomia, si inter personas diuersi sexus non seruetur modus cõcumbendi. Inter coniuges absq; periculo effusionis seminis, & seruatõ legitimo vase, est veniale.

Directè & efficaciter in se ipso, vel in alio procurare pollutionem, semper est mortale. Ratio, quia si hoc licitum esset, homines abuterentur cum maximo detrimento speciei. Et minus abhorret à natura effusio seminis in fornicatione, quam in pollutione procurata. Illa autem nullo casu licita est, ergo neque hæc.

NB. Quando actio, ex qua tanquam causa pollutio sequitur, per se turpis est, V. C. impudicæ cogitationes, tactus, &c. propter voluptatem tunc qui eiusmodi causam pollutionis sciens ac volens præbet, peccat mortaliter, tanquam indirectè intèdens pollutionem. Ratio, quia perinde est siue effectus procedat ex natura ac necessitate operis voluntariè exerciti, siue fiat ex intentione operantis: *nam expliciti & impliciti eadem est vis.*

Qui causam pollutionis per accidens præbet, non peccat mortaliter, sed neq; venialiter, si actio ex qua

pollutio oritura putatur, per se honesta sit, & magis
 eius honestus, v. c. Confessiones mulierum aude
 Ratio, si ius habeas aliquid agendi, ex quo in directo
 & per accidens secutus exitimatur effectus, que
 directe ac per se intendere non licet, non ideo cogis
 abstinere ab actione, quotiescunque ex ea maius
 utilitas speratur, quam sit incommodum evenire
 qui permittitur, sed clusa tantum speciali prohibi-
 ne: sic enim in bello iusto fas est, arces diuere, et
 innocentium mors inde secutura sit, quam directe
 intendere non licet. Atqui pollutio, quae ex actione
 tua, aliam utilitatem finemque habente, per acci-
 dens sequitur, nullum incommodum affert huma-
 nae speciei. Ergo non teneris talem actionem im-
 mittere.

NB. Ex nimio cibo & potu pollutio secuta, si non
 intendas, est veniale. Ratio, quia ex parte operis
 abest effectus venerae delectationis, ut ponitur
 parte vero operis non est gravis inordinatio, seu
 turba incommodum, quod veniale, quia mentem
 conturbat, & ad malum incitat.

- 17 Pollutionem permittere, vel simplici affectu de-
 siderare ob causam, v. c. sanitatem, non est peccatum
 sicut enim, si legitimus Rex cum multorum sa-
 na Reipubl. administrat, fas est, boni communi
 causa, simplici affectu optare, ut moria ur, cum
 men mortem ipsi procurare non liceat, ita et
 iam, &c.

NB. Pollutionem optare simplici affectu ob vo-
 luptatem, est mortale delectationis morosa.

- 18 Pollutionis nomine non intelligitur distillatio seu
 fluxus humoris, qui semine non est, quatenus similitudinem
 habeat humani seminis. Causa praebere per venerae
 motionem

motiones, vel voluntariè, consentire in ea proueniente ex causis venereis, est mortale. Alia si ex naturalibus causis timore ac imaginatione oriatur sine consensu, nullum est peccatum.

Voluntaria pollutio etiam inter coniuges est mortale. Ratio, quia aduersatur fini generationis, Ergo est contra naturam.

De Virtutibus annexis Temperantiæ atque oppositis vitiis.

Virtutes Temperantiæ annexæ sunt Mansuetudo, (moderans passionem iræ) quæ est appetitus vindictæ. 20

Mansuetudini secundum excessum opponitur ira, quæ ex parte obiecti mortale est, quippe iustitiæ vel charitati oppositum. Si ex odio vindictam desideres, & ei, qui non meruit, fit veniale ex leuitate materia, vt si puerum nihil commertum capillis trahas. Si modum excedas iniusta ira, est venialis, per accidens ratione scandali fit mortalis: si scilicet blasphemias & contumelias misceas. Opponitur Mansuetudini secundum defectum, Iræ vacuitas. 21

Clementiæ, per quam homo potestate præditus ex animi leuitate propensus est magis ad puniendum citra meritum culpæ, quatenus recta ratio dicitur, quam ultra meritum) opponitur per excessum crudelitas, per quam homo exigit pœnam ultra meritum Sæuitia quærit delectationem in vindicta iusta, ex genere suo mortale. Secundum defectum opponitur nimia lenitas. 22

Humilitati (quæ temperat appetitum tendendi ad excelsa) secundum excessum aduersatur superbia (inordinatus appetitus propriæ Excellentia.) Eius sunt 23

sunt species. 1. Si bona tua aestimes, quasi à te ipso habes, non à Deo. 2. Si proprijs meritis bona tua adscribas. 3. Si aestimes, te habere bona, quæ non habes. 4. Si contemptis alijs videri velis singulariter habere, quæ habes.

Superbia perfecta, quæ est contemptus Legis diuinæ, est grauiissimum. Imperfecta, quæ sinit in nimia aestimatione sui, si absit iniuria erga Deum, vel proximum, veniale.

NB. Superbia est appetitus inordinatus propriæ Excellentiae: Vana gloria, Laudis: Ambitio, honoris. Humilitati per defectum opponitur nimia abiectionis sui; si V.C. Episcopus sibi præponat Presbyterum.

24 Studiofitati, (quæ moderatus naturalem appetitum sciendi) secundum excessum opponitur curiositas ex genere venialis, per accidens interdum mortale. Secundum defectum opponitur negligentia quæ est voluntaria omissio eorum discendorum, quorum cognitio ad cuiusque statum pertinet. Etque graue vel leue peccatum, prout obligatio sciendi ex lege Fidei Religionis, Iustitiæ, &c. descendens, grauis vel leuis fuerit.

25 Modestiae (quæ motus & gestus corporis externos, secundum rationis præscriptum moderatur) opponitur secundum excessum petulantia & insolentia, secundum defectum morum, ruditas: ex genere venialia, ratione scandali nocuenti mortalia.

26 Eutrapelia est, quæ in ludicris (iocis) ad animorum corporumque relaxationem institutis, decorem conseruat. Excessus in his, sicut & nimius defectus in vitio sunt.

SECTIO

SECTIO V.

De

Iure & Iustitia.

TRACTATUS I.

De

Quibusdam generalibus Principijs Iuris.

CAP. I.

De Obiecto Iustitia, quod est Ius siue Iustum.

Ius, siue iustum interdum accipitur, ut idem sit, quod legitimum, id est, ad æquatum. conforme legi; interdum, ut idem sit, quod æqualitas alteri debita, & hoc iustitiæ particularis, ac propriè dictæ obiectum est.

Iustitia moderatur hominis actiones in ordine ad alterum, sed temperantia & fortitudo in Ordine ad ipsum operantem.

NB. Iustum siue æquum, quod dixi esse obiectum iustitiæ, non est æqualitas, sed æquum debitum, ortum habens ex aliqua obligatione voluntaria, vel involuntaria. Quare si duo Mercatores ad nundinas profecti sint, quorum vnus lucrum cepit, alter damnum tulit, inæqualitas inter ipsos est, sed non tollenda per iustitiæ æqualitatem, nisi vel societatis pactio & obligatio processerit, vel ille huic causa iniusti damni extiterit. Iterum: Si tu mihi equum tuum concessisti, ex quo lucrum mihi accessit, tibi contra aliquid lucri decessit, tunc si pactū reciprocu
ante-

antecefferat, per iustitiam ad æqualitatem redigendum, compensando tibi defectum ex meo commodo.

- 3 NB. Ius improprie varie accipitur. 1. Pro facultate aliquid legitimè agendi, V. C. ius habere sepulchri, ius habere ad hæreditatem. 2. Pro Iudicis sententia & pro Lege seu scientia legis. Vlpian. Ius est ars boni & mali.

C A P. II.

De Iustitia generali seu Legali.

- 1 Iustitia generalis versatur circa omnia virtutum opera ob Reipub. felicitatem, inde orta, quod homo in humana societate viuens, comparatur vel ^{partis} ad partem, vel ^{ciuis} ad ciuem, vel tanquam pars ad totum, ^{ciuis} ad Communitatem.

Iustitia generalis sic dicta, quia omnes virtutes morales in se comprehendit, non quidem vniuersalitate prædicationis, (vt animal continet species animalium) sed vniuersalitate causæ, (qua ratione se habet sol ad alia corpora, quæ ipsius virtute illuminantur, generantur, & conseruantur) quatenus reliquis virtutibus ipsa imperans, illarum actiones ad Reipub. prosperitatem refert.

Iustitia hæc generalis appellatur etiam Legalis quia versatur circa Legem, seu iustum legitimum. Etenim in Reipubl. legibus benè constituta, omnia omnium virtutum officia præcipiuntur. Et in hac significatione nomen Iuris accepit Iureconsultus in L. Iustitia, ff. de Iust. & Iure. Iuris præcepta sunt; honestè viuere, alterum non lædere, suum cuique tribuere. Nam Resp. triplici iure nititur; naturali æquitate, scripta lege, & Consuetudine vetusta.

Opera

Opera Virtutum, quatenus per ea diuinæ legi ac voluntati conformamur, iustitia in sacris literis vocantur. Matt. 5. *Beati, qui esuriunt iustitiam.* Et cap. 6. *Attendite, ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus, ut videamini ab eis.*

NB. Iustitiam legalem se dupliciter habere. Nam in Principe siue Magistratu leges decernente ob Reip. commodum, inest quasi architectonicè: In subditis verò acceptantibus & obseruantibus leges ob eiusdem Reipubl. commodum, inest ministerialiter, velut executioni mandantibus, quæ per Magistratum decreta sunt.

C A P. III.

De Iustitia particulari.

Particularis Iustitia definitur ab Vlpiano, quod sit constans & perpetua voluntas ius suum (debitum ad æqualitatem) cuique tribuendi. Eius proprietates sunt; Ut sit ad alterum; Ut versetur circa debitum; Ut reddat ad æqualitatem.

Inter patrem & filium, utpote non omnino diuersum à patre; Inter seruum & dominum, omnia Domino acquirentem, veluti eius possessionem & instrumentum; Inter vxorem & maritum, utpote vnum corpus & carnem; non est simpliciter dicta iustitia sed solum improprie dicta, paterna, herilis, & Oeconomica. Ratio, nam Iustitia particularis tendit ad alterum, & iustum particulare versatur inter partes, quæ exæquari possunt; atqui dictæ partes non inveniuntur in dictis personis. Ergo.

NB. Licet Iustum paternum, V. C. recedat à proprietate iusti, quoad æqualitatem inter diuersas personas statuendam, non tamen quoad rationem

nem

nem debiti. Imò maius debitum est, obligatioque arctior pietatis siue Iustitiæ patris in filium, & è contra, quam sit iustitia ciuilib. Ratio, quia grauius censetur deliquisse filius, si in parentem impius & iniurius quam si in alios.

3 Neque Religio erga Deum propriè dicta iustitia non est, cum non possit reddere æqualitatem.

Inter patrem & filium quo ad bona castrensia non emancipatum, vel emancipatum; maritum & uxorem; quoad bona parapherna; inter seruum & Dominum ex proprio peculio est iustitia propriè dicta. Ratio, quia in istis habent se tanquam conuictus & partes distinctæ, quibus status ille patris ac filij, vxoris & mariti, &c. accidentarius est. Idem de ciue contrahente cum Republic. sentiendum.

4 Colligit hinc Molina defraudationem filij contra patrem esse peccatum simplex contra iustitiam & obligationem esse ad restitutionem, sed non tam strictam, quippe cum bona temporalia patris alioquomodo pertineant ad filium propter arctissimam eorum coniunctionem. Quod autem pœnitens, si patri furatus, teneatur manifestare in Confessione, id interdum fieri debet, si nimirum talis circumstantia faciat esse peccatum tantum veniale, quod alioquin esset mortale. Idem dicendum de furti coniugum inter se, eo quod in foro externo inter tales non detur actio famosa furti, sed rerum amotarum, vt dicam, t. r. 3. p.

I. c. 1. q. 2.

CAP. IV.

De Speciebus Iustitiæ particularis.

DVæ sunt species Iustitiæ particularis: Vna commutativa, quæ propriè est ad alterum, seu personam distinctam, & interuenit in contractibus, constituitque iustum inter personas distinctas, secundum æqualitatem rei datæ ad rem acceptam. Altera iustitia distributiva, quæ non est omnino ad alterum, sed totius ad partem, & occupatur in distributione communium bonorum, dignitatum, officiorum, &c.

NB. Hæc diuisio non est in species vniuocas, sed analogas, quia distributiva non est propriè ad alterum, nec tam strictè debita.

Iustitia commutativa constituit perfectam, seu arithmeticam æqualitatem, inter quantitatem rei acceptæ & datæ. V. C. Si equum emi 20. flor. æstimatum, totidem dare debeo, si 30. furatus, totidem restituere debeo. Distributiva verò constituit æqualitatem Geometricam seu proportionalem. V. C. sicut se habent 4. ad 2. ita se habent 8. ad 4. sic in distributione communium bonorum (spoliorum) æquitas seu iustitia postulat, vt eadem sit proportio inter bona distribuenda, qualis proportio est intra status siue dignitates personarum, quibus distributio faciendæ est.

Iustitiæ commutatiuæ duplices sunt commutationes, & inde ortæ obligationes; aliæ voluntariæ quæ mutuo paciscentium consensu oriuntur; aliæ involuntariæ, quæ oriuntur ex delictis, quibus alteri

alteri

alteri inuito damnum iniustum infertur, furto, de-
tractione, homicidio.

- 3 Iustitia vindicatiua plurimum recedit à veræ Iu-
stitiæ proprietate, eo quod damnum illatum non ad
æqualitatem reddit; siquidem pœna, quæ pro delicto
infligitur; propriè non compensat aut tollit debi-
tum.

C A P. V.

De Iure Dominij & Rerum diuisione.

NB. I Nter alias iuris acceptiones, vnam esse prole-
gitima facultate aliquid agendi, obtinendi,
disponendi, vtendi, &c. in quo si alterum absque
ista causa impediatur, iniuriam ipsi inferre censetur.

- 1 Ius hoc modo acceptum duplex est; Vnum, Ius
in re; & alterum ius ad rem. Ius in re, tribuit actionem
realem, quæ vocatur rei vindicatio, quale ius habet
Dominus in mancipio, domo, veste.

Ius ad rem dicitur, ex quo descendit obligatio
actio personalis. Vocatur a. actio personalis, quia
proximè tendit in personam nobis obligatam ex
contractu vel delicto. Hæc actio cohæret personæ, in
tantum, vt si mutuo dedisti Titio 100, flor. quos ille
Sempronio donauit: hoc casu actio personalis
contra Titium, nulla autem contra Sempronium
competit.

NB. Actio realis dicitur, quia adhæret rei, cui
insequitur, ad eò vt in cuiuscunque possessionem res
nobis obligata deuenit, ab eodem repositi seu vin-
dicari possit. Hæc actio realis varijs modis compe-
tere potest. 1. Ratione dominij, directi, siue illud
cum vsufructu coniunctum sit siue separatum. 2. Ra-
tione dominij utilis, puta vasallo, Emphyteutæ
com-

competit rei vindicatio utilis 3. Ratione quasi domini, Publiciana in rem actio competit, qui cum titulo & bona fide à non domino rem acceptam non omnino vscepit: is enim prætoriam æquitate vindicare eam potest ab altero possessore; nisi exceptione se defendat, quod legitimus rei dominus existat, vel nisi & ipse cum titulo non vitioso rem possideat, tunc enim melior est conditio possidentis. 4. Ratione seruitutis, competit Confessoria in rem actio illi, qui confitetur seu præterdit seruitutem sibi in re alterius competere, videlicet vt per alienum fundum ire, aut currus agere possit. Huic opponitur actio negatoria per quam negamus alteri in re nostra seruitutem deberi, nisi eam demonstrat. 5. Ratione pignoris seu hypothecæ, competit actio Seruiana, per quam locator contra quemuis possessorem agit ad res, quæ à conductore scienter in rem locatam, ita vt perpetuo illic essent, inuectæ aut illatæ, sibi que pro pensione & rei deterioratione tacite obligatæ sunt. Cui affinis est actio, quasi Seruiana, seu hypothecaria, per quam Creditores pignora sua & hypothecas persequuntur.

Dicta autem est Seruiana à Seruio, Prætoro Romano, qui eius auctor erat; Sicuti Publiciana à Publicio Prætoro: cui similis Paulina actio à Paulo Iurista, per quam Creditores res in fraudem alienatas à possessoribus, reuisione eius, quod actum est, reuocant.

NB. Dominium, larè sumptum, est facultas disponendi de aliqua re, tanquam sibi subiecta.

Dominium duplex: Vnum Iurisdictionis, de quo dixi lib. 1. tract. 4. cap. 5. Alterum proprietatis, quod solum huc pertinet: est enim species præcipua Iuris

Y

in re.

in re Nam Dominus ius habet in fundo, equo veli
 Hinc Bartolus ita definit dominium: Quod sine
 perfecte disponendi de re corporali, nisi lege prohibeatur. De re corporali, (fundo, domo) excludi
 fructus, ius eligendi ius praesentandi, quorum
 proprie dictum dominium, sed quasi dominium
 Nisi lege prohibeatur. Ita pupillus, etsi bonorum
 suorum dominus est, tamen arbitrato suo ea alienare
 non potest, quamdiu sub tutoribus est, quia prohibi-
 bitum lege, & bona primogeniturae verum domi-
 nium habent, & tamen interdum vincularia sunt,
 prohibita alienari, ut semper ad primum caput
 militiae deolvantur.

3 Solae substantiae Intellectuales dominij capax
 sunt. Prob. Dominium est facultas de re aliqua
 arbitrato disponendi, talis autem facultas sine
 intellectu & libertate arbitrij haud consistit. H
 Genes. 1. *Faciamus hominem ad imaginem & simi-
 litudinem nostram, quae praesit piscibus maris, &
 terra, &c.*

4 Homo totius spectabilis mundi proprie domi-
 nus dici non potest: Nam non potest arbitrato
 disponere de astris, nubibus, &c. In Volatilia com-
 petit illi quasi dominium, seu ius capiendi & con-
 dendi. Ante lapsum autem habuisset homo
 ctum dominium in Volucres, naturali enim
 et fuissent ei obediturae & secururae.

NB. Christus Dominus, quae homo habet domi-
 nium super uniuersum mundum Matth. 28.

5 Diuisio rerum Gentium iure introducta est, cuius
 iure primauo ac naturali communis esset rerum pos-
 sessio ac dominium: Iure autem Gentium diuisio in-
 troducta ad communem egestatem, animorum di-
 sensio

Sensiones, arque alia mala cauenda, quod non fuisset necessarium in statu innocentia.

Quod est iuris naturalis præceptiui, mutari non potest. Id autem dicitur ius naturale præceptiuum, cuius opposito ius naturale resistit, V. C. parentes honorandos, suum cuique tribuendum.

Quod autem est iuris naturalis permissiui, id mutari potest. Illud autem dicitur de iure naturali permissiuo, cuius opposito ius naturale non resistit, quamuis etiam illud non statuatur, sed permittat hominum voluntati superaddi, nam lex & ars perficiunt naturam: Ita lignum à natura informe procreatur, sed arte perficitur. Ita rerum communio naturalis iuris est non præceptiui, sed permissiui, ideoque rerum diuisio ac proprietas, licet à naturæ lege non sit, tamen non est contra naturæ legem.

NB. Etsi ius naturale per se non sit mutatum, nec possit mutari, tamen potest mutari per accidens, si scilicet appositâ aliquâ circumstantiâ, mutatio aliqua fiat in obiecto; ita lex naturalis præcipit matrimonium inter marem & fœminam mutuo consensu etiam clam celebratum; & voluntatem defuncti duobus aut tribus testibus confirmatam, seruari oportere: desinit autem ita præcipere, posteaque publica potestate eiusmodi contractus vel testamentum iusta de causâ infirmatum fuit, pari modo, stante ab initio rerum communione, ius naturale dictabat neminem prohibendum esse ab usu rerum, quibus indigebat, Introducta autem rerum proprietate, adeoque facta mutatione in obiecto, nam ius naturale contrarium dictat, videlicet furti iniuriam committere eum, qui extra extremæ necessitatis casum

quæ excipitur siquidem rerum diuisio iure gentium alio modo introduci non potuit, nisi hoc casu, quæ dicitur, *in extrema necessitate omnia communia* rem aliquam accipit, inuito illo ad quem proprie pertinet.

NB. In rerum diuisione, gentium iure instituta quædam omnium consensu communia manserunt, aër, imber, mare, & littora maris, flumina omnia, portus, publica sunt & communia, quare in his omnibus usus nauigandi & piscandi commune est. Rerum parum usus publicus est gentium iure, ideoque nautæ ad eas appellere, funes arboribus alligare, onus in mare reponere cuiuslibet, quamuis eiusmodi iura propria fieri per præscriptionem temporis immemoralis docent DD.

Vniuersitatis & non singulorum sunt, quæ inuitibus sunt; theatra, stadia: denique nullius sunt res sacræ; quod enim diuini iuris est, id in nullius hominis est. § nullius. Instit. de rerum diuisione. Fera, bestia, volucres, pisces, nullius sunt, sed simul acquisita ab aliquo captæ fuerint, iure gentium ipsius esse accipiunt. Quod enim ante nullius est, id naturalitate occupanti conceditur.

7 Ad acquisitionem dominij ordinariè duo requiruntur: Titulus & traditio: iuxta l. 3. ff. de acquirendo rerum dominio. Nancquam nuda traditio transfert dominium, sed ita, si venditio, aut aliqua iusta causa præcesserit, propter quam traditio sequitur.

Titulus est radix, & origo, seu ratio fundandi dominium.

Titulus acquirendi dominij alius est verus, & alius bona fide præsumptus.

Qui-

Quibusdam casibus solus Titulus sine traditione⁸ vel apprehensione sufficit ad acquirendum dominium, non item ad possessionem. 1. Sola collatione & acceptatione (etiam inter absentes) acquiritur ius in re, & quali dominium Ecclesiastici beneficij, ante eius apprehensionem. 2. Sola aditione hæreditas, ante apprehensionem legatario conceditur actio hypothecaria, ob realem obligationem, quam habet in bonis defuncti, vt ex ijs legitum sibi soluatur ad quemcunque possessorem deueniant. 3. Legatarius rei legata determinatæ dominium acquirit, quam primum hæres hæreditatem adiit. 4. Si alicui donatio facta sit, sub conditione, vt donatori alimenta præstentur; Donatarius autem conditionem negligat, dominium rei donatæ absque traditione reuertitur ad donatorem, vt à quouis possessore eam vendicare possit. 5. Ex titulo donationis, venditionis, aliove simili, sine traditionem acquiritur dominium Ciuitatibus, Ecclesijs, alijsq; pijs locis ob speciale priuilegium. Denique princeps si velit, donatione feudi potest in donatarium rei dominium transferre, absque eius traditione, vel apprehensione; quamuis id non exprimat, secundum communes leges donatio facta cenferi debet.

Quod verò in dictis casibus possessio non acquiratur, constat ex regula; quod *possessio, nisi naturaliter apprehensa sit, ad nos non pertinet*. Nam vt dicitur in l. naturalite ff. de acquirend. possess. *Nihil commune habet proprietas cum possessione*. Fieri enim potest & solet, hunc esse verum dominum, alium verò possessorem.

Hominis dominium tribus modis acquiri, sive⁹ feruicus constitui potest. Vel enim nascuntur se ai,

vel fiunt. Nascuntur ex ancillis : Fiunt vel iure gentium per captiuitatem ; vel iure ciuili per emptionem. Primus titulus est conditio natiuitatis. Hinc partus sequitur ventrem , seu conditionem matris, adeò, vt non considerato statu patris, ex serua serua ex libera liber nascatur. Ratio huius gentium conditionis est , tum quia mater ancilla propter partum subtrahitur seruitio domini, & sæpe mortis periculo exponitur; quare æquum est, vt pro hoc periculo de omni partus eius ad dominum ancillæ spectet, iuxta iuris Regulam 55. in 6. *Qui sentit onus, sentire debet commodum, & contra.* Tamen ob fauorem libertatis statutum est , vt siue mater solo tempore conceptionis, siue tempore natiuitatis, siue intermedium libera aut libertati donata extiterit, proles ingenua ex ea nascatur.

Quod verò attinet ad honores, nobilitatem & familiam, proles legitimè nata sequitur conditionem patris, dummodo mater serua non sit : cum enim ea nascatur seruus, non est capax ciuilis nobilitatis aut dignitatis. Quia quod attinet ad ius ciuile, *serui pro nullis* habentur. Natum ex patre nobili & matre ancilla, postquam libertati redditus est, patris nobilitatem recuperare existimat Sanchez; sed id nulli lege decretum. Secundus titulus est captiuitatis, qui in vltu iure gentium, sed per consuetudinem temporis diuturnitate stabilitam inter Christianos receptum est, vt si ipsi inter se bellum gerant, captiuentium serui non efficiantur, nisi sint infideles. Tertius titulus est emptionis ac venditionis, de quo infra tract. 4. cap. 17. num. 31. Adde, aliquem seruum fieri sententia Magistratus ob delictum.

Quod seruus acquirit, domino suo acquirit, nisi
ex coe

ea conditione datum sit, vt eius proprium maneat.

Serui fugere possunt à dominis suis, si in periculo ^{1 1} animæ apud ipsos versentur, neque obligati ad reuertendum, dum periculum tale perdurat.

NB. Serui (infideles) ad nullos actus legitimos, aut officia publica admittuntur.

NB. Serui originarij seu ascriptitij non sunt proprie serui, sed homines liberi.

Dominium in seruos est imperfectum.

Feræ animantes sub nullius dominio sunt, idè ^{1 2} primò occupanti naturali iure acquiruntur. Excipe animalia natura mansuera, vt canes, & animalia, quæ consuetudine cicurantur, vt columbæ, cerui, accipitres, dum consuetudinem ad dominum reuertendi retinent, ad naturalem verò libertatem & feritatem reuersi, sunt primò occupantis.

Examen apum, spectato iure communi, pisces, aperi & pleraque auium genera, quorum dominium quisq; acquirit capiendo; retinet verò, quamdiu, ipsius custodia coercetur; in libertatem deuenti, & difficile recipiendi sunt primo occupantis, nisi loci consuetudine aliud obseruetur.

Piscans in stagno aut riuis non committit furtum sed iniustum damnum, ad cuius compensationem obligatur, & in foro externo, inspecta qualitate facti puniri solet.

Fera taliter vulnerata, vt certo constet percussoris manus effugere non posse, ei tradenda est; si autem dubium sit, inter vtrumque diuidenda, secundum dubij proportionem.

N. Si vnus auilaqueum tetendit, & alter extrahit, tenetur extrahens reddere ei, qui laqueum posuit, si certò eam capturus fuisset, nisi alter

peruenisset. Habet enim ius extrahendi auem, quod proprio eam laqueo irretiuit, quamuis in exteriore foro aliter fortasse iudicabitur propter sententiam Proculi.

Si Princeps ius venandi in locis publicis iustro aliquo titulo proprium sibi vendicat, alijs merito interdicit, fundatus in libero consensu populi, aut voluntate temporis. Venatores autem ob primam decreti prauaricationem corporali poena afficere non potest. Ratio, quia crimen per se tam graue non est, ut tam magnam poenam mereatur, nisi officialibus principis minetur: nam hoc casu multum eius delictum aggrauatur, aut si contumacia crimina repetat, grauius punienda.

- 14 Iniquus venator captarum ferarum dominium **acquiri**, licet de damno illato in conscientia ferre teneatur, V. C. tantum restituendo, quantum moraliter aestimatur spes, siue ius capiendi, V. C. cerui, qui principem priuauit.

NB. Venari in loco publico, venationi Principum iuste assignato, est veniale, nisi graue damnum inferatur multas aut preciosas feras capiendo, vel reddendo eas fugaces, ut difficilis postea captura existant. Si enim ius in loco publico venandi principi competit, sequitur venationem alterius iniustam, siue contra iustitiam, ex genere suo mortale: ipsa; iniuria seu violatio iuris Principi competenti, magni aestimari solet.

NB. Venatori iniquo acquiritur ius in captam feram, quia non est intrinsecè iniusta actio sed solum extrinsecè, & non quatenus formaliter acquiritur

tiua huius iuris. Sic V.C Si vi aliquem iniusta adigas ad vendendum tibi equum, iniustus est ex parte tua contractus, & tamen validus, si quæ emptioni & venditioni substantialia adsint, videlicet mutuus cōsensus in mercem pro pretio: ita Magistrarus taliter aliis priuatis ius venandi interdicit, vt tamen non velit eos incapaces reddere acquisitionis domini ferarum.

Venatio clericis prohibita est, præsertim quæ cum armis atque tumultu instituitur, ratio quia de decet statum Clericalem, & auocat à grauioribus spiritualibus occupationibus, populoq; scandalum præber, maxime si fiat frequenter.

NB. Sola causa venationis spectata, non est mortale Clerico venari, in ò nullum peccatum spectatis circumstantiis loci & personarum, etiam in canibus exercitii causa.

Si princeps lege lata subditis venationem prohibeat, nulla interueniente pactioe aut renunciatione ipsorum, obligatus est ad damna cauenda, & illata ipsis refarcienda, secus si per liberum populi consensum, vel simili titulo iusto princeps ius venandi, vt proprie acquisiuit. Ratio prioris est, quia naturali iuri competit cuiuslibet defensio rerum suarum, etiam contra homines iniuriantes, ergò magis contra feras. Poster. Probat, quia hoc ipso, quod principi ex concessione aut quacunque dispositione ius venandi proprie competit, eo vti, vel non vti potest, sine cuiusquam iniuria, iuxta reg. 198 ff. *Nemo damnus facit, nisi qui id facit, quod facere ius non habet.*

NB. Limita hanc doctrinam i. Nisi fama & consuetudine firmata sit, quod populus ius venandi principum proprium reliquerit, ea lege, vt damna

Y 5 arceat,

arceat, vel illata resarciat. 2. Nisi immodica damna subditis passim inferantur; ad quæ sustinenda non est credibile populum consensisse. 3. Nisi appareat, populum alioquin valde grauari tributis, aliisque oneribus; vt accedentibus eiusmodi damnis, quæ i feris inferuntur, merito conqueri possint: Quia hoc seruitus populi est, quod non audeant feras capere in locis publicis, est veluti pars tributi: ergo necesse est, vt vel non nimis grauentur aliis tributis, vel seruitutem & damnum venationis eisdem imminui.

NB. Legem venationis prohibitoriam fere inter regalia computari videtur, id est, inter ea, quæ soli principi superiorem non agnoscenti competunt, iisque quibus princeps tale ius priuilegii concesserit: cui addenda debet præscriptio immemorialis, quippe quæ Priuilegii instar censetur.

NB. Titulus iustus venandi est belli iusti: Si princeps Prouinciam iustè occupauit, & expulsis rebellibus, terras illas inter benè meritos distribuit, vel in feudum concessit, aut emphyteusin, reseruato sibi iure venandi feras in eisdem terris.

NB. Damna illata in venationibus ab Imperatoribus & magnatibus resarcienda, si feræ arua subditorum depascantur, aut precio custodes alere debeant.

17 Columbaria licita sunt, quia non sunt noxia lumbæ, si leges & consuetudines loci obseruentur.

NB. Columbæ si redeundi consuetudinem amiserunt, primò occupantis fiant; Arte columbas adstrahere alienas est furtum.

18 Ciues siue incolæ in communibus locis ligna cedentes, contra Magistratus prohibitionem, obligantur ad pœnã, si deprehendantur non item ad restitutionem aliquam, nisi graue damnum intulerint.

NB. Ex

NB. Extranei qui non sunt de communitate cedē-
res, in ligna alienis syluis absq; consensu saltē tacito,
& notabile damnum inferentes, peccāt mortaliter.

NB. In priuatis syluis, viuariis, piscarē, aliquid af-
ferre, furtum.

In publicis fluminibus non est licitum absq; prin- 19
cipis consensu molendinum ædificare, ne impedia-
tur publicus vsus navigationis, sicuti nec in via pu-
blica. In priuatis autem seu propriis fluminibus id
concessum est, modo per nouum molendinum non
auferatur commodum naturale antiquiori, quod est
aque deflexus, arg. l. si manifestè. C. de seruit. vbi Bar-
tolus ait; quod in aquæ ductu antiqua consuetudo
seruanda sit.

Quod per alluionem fundo Titii adiicitur, ipsi- 20
us fit iure gentium Per alluionem autem iuxta Ga-
ium id videtur adiici, quod ita paulatim adiicitur, vt
intelligere non possimus, quantum quoquo momē-
to temporis adiiciatur. Alia ratio est, si per vim flu-
minis repentina adiectio fiat.

Reum dominium acquiritur nobis per specifi- 21
cationem (quod contingit, si ex lana, vestem; ex vuis
vinum, ex oliuis oleum confecit. Requiritur tamen
bona fides in adhibitione rei alienæ ab existimante
suam esse) per accessionē (quod contingit si purpura
vesti meæ intexatur, aut gemmæ auro inseratur) ra-
tio, quia accessorium sequitur principale. succurritur
tamen domino, gemmæ, V. C. concessa illi actio-
ne ad exhibendum anulum, vt excludatur gem-
ma) per confusionem (quod contingit, si duorum
dominorum materiæ consensu casu confusæ fue-
runt, totum corpus ipsis commune efficitur
plumbo tamen argento mixto in rem actio dabitur)

PER

per commixtionem, (quod fit, si cōmisceantur frumenta, si sine voluntate dominorum singulis competet actio in rem, quatenus apparet in illo acero cuiusque esse, differt à confusione V. C. Vinum cum vino, quod in commixtione corpora maneant separata inter se secundum substantiam, in confusione autem corpora in vnum coeant) per ædificationem (quod fit, si quis in alieno solo suam materiam ædificaret, illius enim ædificium cuius est solum, quod si verò quis in suo solo ex aliena materia ædificaret, dominus fit ædificii, quia omne, quod solo in ædificatur solo cedit. Veruntamen diruto ædificio materiae dominus eam vindicare poterit, nisi antea ipse pro materia satisfactum fuerit) per implantationem (sicut enim ædificia solo cedunt, ita multò magis plantæ & arbores, cum à terra sustententur, frumenta in alieno agro sata, tenetur Dominus agri solvere si bona fide actum, alias si lis oriatur, cuius sit arbor prope confinia plantata horti alterius, aut quantum nocumentum afferat, res decidenda à rusticis, ut pote agriculturæ peritis. Quod si arbor aliena meis arboribus officiat, & ei denunciatis, non obtinero succisionem, ego succidere & ligna tollere non prohibeor) per inscriptionem, literæ et si aureæ, cedunt moribus, idem dicendum de picturis, nisi tabulæ sit argentæ: tunc enim tabula erit principalior pictura accessoria.

NB. Res inuentæ, quæ nunquam dominum habuerunt, ut Gemmæ, insula, sunt primò occupantis venæ metallica, quæ in proprio fundo nata, iure gentium sunt domini fundi, seclusa speciali consuetudine. Res inuentæ, quæ dominum habuerunt & caræ, quia pro derelictis habentur, & sine animo recuperabilia,

perabilia, iure gentium sunt primò occupantis.

Quæ in mare iacta ob naufragii periculum & incendio erepta sunt, nisi ex circumstantiis coligi possint, ea pro derelictis habita, puta, quia domini quaerere contempserit, aut non curarunt amplius, proprius dominis restitui debent, postulata laboris & industriæ compensatione. Ratio, quia Dominus rei suæ dominium non amittit, nisi consentiat, siue eam pro derelicta habeat. Compensationem tamen laboris sui, æstimationemque periculi iure exigere potest, qui domini negotium ita utiliter gessit, & inter ea, dum offertur, veluti pignoris loco rem retinere.

Thesaurus in proprio fundo, vel in publico loco inuentus ad inuentorem spectat iure gentium: arte magica repertus, in pœnam criminis fisco adiudicabitur per Iudicis sententiam.

Si in alieno fundo casu inuentus, partim ad inuentorem, partim ad fundi dominam pertinet; si de industria in alieno fundo, non tenetur totum dare domino ante sententiam, quia est constitutionis pœnalis; si sciens thesaurum, emas agrum, est tuus totus thesaurus, iuxta verba Christi, Matth. 13 Cum enim in fundo non natus, sed positus fuerit, idè pars siue fructus fundi censetur, neq; ad dominium alicuius pertinere, antequam eriatur.

NB Nomine Thesauro intelligitur vetus defossio pecuniæ, ad excipiendam pecuniam, quæ nuper tempore belli abscondita, illius est, & illi restituenda, qui abscondit.

Emptor vestis deprehendens aurum reddere tenetur, quia in contractum venditionis non venit aurum propter ignorantiam. Esto emptor cum bona fide triennio possederit, nesciens aurum absconditum;

tum;

tum; dici nequit, cum præscriptione dominium ab
quisiisse. Is enim, qui nescit, non possidet aurum, sine præ-
scriptione autem nulla est usucapio.

NB. Thesaurus etiam in loco publico & sacro in-
uentus, est totus inuentoris.

- 24 Res inuentas, quarum dominus ignoratur, post
diligentem inquisitionem, inuentor retinere, ac de-
mum absumere potest secundum probabilem sen-
tentiam, quia nec iure Ecclesiastico id constat, cum
solum id agat, de iniuste acquisitis, quorum dominus
non possunt restitui, pauperibus restituenda, ne iura
naturalia; quia ius naturale est, quod apud omnes gen-
tes obligat, non autem omnibus gentibus inest haec
persuasio, res inuentas pauperibus esse dandas, nec
omnes Catholici (taceo hæreticos) cum rem quampiam
amiserunt, talem cogitationem suscipiunt, ut ab in-
uentore pauperibus tribuatur, sed ut sibi potius, si e-
repetere contingat, restituantur, alias habeantur per-
derelictis.

Post alienationem rei inuentæ, inuentor nihil restitu-
ere tenetur domino cõparenti, nisi quatenus inuen-
tor locupletior inde factus, idem dic de pauperibus.

- 25 Bona vacantia (quorum dominus sine testame-
nto decessit, nullo relicto hærede) ad fiscum devol-
untur, & quandoque in causas pias erogari debent
videlicet peregrinus ignotus absque testamento
cedat.

C A P. VI.

De Usufructu, usu & habitatione.

- 1 **U**sufructus est ius vtendi & fruendi re aliena,
salua eius substantia; distinguitur à iure, quod
creditor

creditor habet in pignore; depositarius in deposito, quod
uti concessum non est.

Inter Vsum fructum & vsum discrimen est, quod 2
Vsufructuarius fructus omnes percipere potest, ex
re fructifera, etiam pensiones, ac reditus ex ædificiis,
areis, lapicidis, modo agriculturæ non obsit. Vsu-
arius autem talem fructum non habet. Idem vsufru-
ctuarius potest alteri rem frugiferam locare, non au-
tem vsuarius.

Vsufructus propriè non constituitur in rebus vsu 3
absumptibilibus, pecunia, frumento, vino, &c. Sed
quasi vsufructus, vt si vxori maritus leget vsufru-
ctum omnium rerum absumptibilium, vxor debet
cautionem præstare, vt post mortem vxoris hæredi-
bus mariti earum æstimatio reddenda sit.

Vsufructuarius sine consensu domini rem, in qua 4
vsufructum habet, absolutè alteri donare, vende-
re non potest: Solam autem vtilitatem rei alteri ce-
dere non prohibetur, saltem ad vitam ipsius vsufru-
ctuarii.

NB. Impensæ, quæ ratione fructuum percipien-
dorum fieri debent, collectæ, tributa, & similes rea-
les præstationes, quæ pro re fructuaria debentur, v-
sufructuario incumbunt: nam *secundum naturam est,*
vt qui sentit commodum, sentiat & onus.

Vsufructus finitus; primo; si vsufructuarius v- 5
sufructum proprietario cedat, & vice versa. 2. si res
tota pereat, V.C. domus incendio, tunc enim non
retinetur vsufructus in areis; 3. Si tempus finitum,
ad quod vsufructus alteri concessus. 4. morte v-
sufructuarii civili vel naturali, Communitati reli-
ctus Vsufructus, extinguitur spacio centum an-
norum.

Si Vsu-

6 Si Vsfufruētarius Religionem profiteatur, immoderabilem bonorum capacem, vsusfructus ad Monasterium deuoluitur, quia vsusfructus sequitur personam. Si autem profiteatur Religionem incapacem stabilium reddituum, vsusfructus cum proprietate condonanda datur, & transit ad hæredes ab intestato.

7 NB. Vfus est ius vtendi tantum (non fruendi) realia, salua substantia. Cui enim vsus horti tantum concessus, is non potest omnes fructus decerpere, absumere, aut alienare, sed solum deambulare in illo, poma, olera, &c. ad suum vsum & familiae accipere. Item, qui nudum vsum habet iumentorum, non potest percipere fetus, aut lanam, (vtpote fructus) nec lac nisi modicum ad victum quotidianum, potest autem bobus vti ad stercorandum.

Vfus proprie dictus, habet locum in rebus non vsu absumptibilibus.

NB. Ius vsus dependentis à domini arbitratu, etiam in rebus vsu absumptibilibus locum habet. Ordo Minorum S. Francisci nullum acquirit dominium ex elemosynis, sed solum imperfectum, & dependens à voluntate dantium vsque ad consumptionem: bona verò donata, supellex, libri, hortus, &c. ad sedem Apostolicam pertinent.

Alii religiosi omnes habent solum vsum liberarum, vestium, &c. cumque dependentem à voluntate praelatorum.

8 Ius habitandi plus est, quam merus vsus ædium. Nam habitator habet ius ædes alteri locandi pro precio, vsuarius ædium verò non habet aliud ius, nisi vt ipse cum familia sua inhabitare possit.

¶ (?) de

¶

CAP.

CAP. VII.

De Possessione.

Possessio est detentio rei corporalis, corporis, a-
nimi, iurisque adminiculo. 1

Possessio acquiritur apprehensione rei, vel vera, 2
vel ficta. Apprehensio vera, si mobilis sit, fit mani-
bus, pedibus; si immobilis, saltem secundum partem;
quoad agrum, domum. Apprehensio ficta, ex iuris
dispositione vel fictione fit. 1. per actum pristinum
possessoris, ostendendo, V.C. ædes, Ecclesiam, vel
tradendo claves, annulum, pileum, aut simile signum
vacantis possessionis acquirendæ, requiritur tamen
præsentia rei, puta, ædium, horrei, Ecclesiæ, &c. Nam
alioquin sola inuestitura per pileum, enssem, clauem,
non tribuit possessionem, sed ius possessionis acci-
piendæ, vel denique tradendo instrumentum scri-
ptum, quo continetur, V.C. ius donatoris donare
volentis, neque opus est conspectu, seu præsentia rei
ad eius possessionem tali modo acquirendam. 2. ac-
quiritur possessio iuris fictione, si pristinus posses-
sor post contractum donationis, venditionis, &c. si-
gnificet, se possessurum nomine donatarii, vel em-
ptoris, seu absolute, seu veluti usufructuarium. 3. per
actum noui possessoris, si rem emptam proprio no-
mine signet. 4. Per iudicis auctoritatem, solo a-
spectu rei præsentis, si tradens eius custodiam, vel
administrationem habeat, vt collator Ecclesiastici
beneficii.

NB In absentia rei, si ob aduersarii vires, aliudue
impedimentum, V.C. pestem, accessus ad illam non
sit, possessionem à Iudice per sola verba tradi posse
ait Covarruuias.

Z

Possessor

3 Possessor rei non censetur, qui non ut suam possidet, sed ut ad alterum pertinentem, V.C. qui rem conductam, commodatam, depositam, penes se habet, non est eius possessor, nec usufructuarius, emphyteuta, vasallus, rei proprietatem, non suo sed domini loco possidet. Utile autem dominium possidet usufructuarius, cum ea ipsi possessio sufficiat ad prescriptionem, & alia remedia iuris.

4 Ad acquirendam possessionem corpus & animus requiritur; sed ad retinendum plerunque sufficit solo animo, seu civiliter tantum possidere; non sufficit tamen solo corpore insistere, si animum possidendi deposuisti. Amitti enim solo animo possessio potest licet acquiri non potest. l. si quis vi. §. differentiam eodem.

Coroll. Si Titius à fundo, quem hactenus possederat, discessit; eoque absente, alius in possessione fundi inuolat, Titius possessione fundi non ante relinquitur, quam; re cognita, animum possidendi in possessionem recuperandi deposuerit: si autem non tu perculsus, ad recipiendam naturalem possessionem non accesserit, aut accesserit quidem, sed repulsum passus fuerit: tunc civiliter quoque possidere, de iure. NB. Hinc duplex est possessio, civilis est in solo animo retinendi, naturalis in eo est, qui possessionem tanquam sua sit, apprehendit, dum alius absentem eius possessionem tenet.

NB Dicitur iuris adminiculo; nam ut apprehensio rei, corpore & animo facta, possessionis ratione nanciscatur, necesse est, quod ius non refragetur. Quibusdam enim casibus impedit, vel resistit, ne possessio oriatur, V.C. ne laicus acquirat possessionem loci sacri. Possessor iniustus, non est propriè possessor.

Iudicium

Iudicium (siue lis quæ in externo foro instituitur) §
aliud est de possessione, & dicitur iudicium posses-
sorium, & lis prius instituitur, quia, vt inquit Iustini-
anus. *Et civilis & naturalis ratio facit*, vt alius possi-
deat, & alius à possidente petat. Aliud est Iudicium
de proprietate rei, quod dicitur iudicium ~~non~~ peti-
torium, quia in eo actor petit à possessore, rem sibi
adiudicari, tanquam domino, vel saltem ius ad rem
habeat.

NB. Commoditas possessionis est, vt cum obscu-
ra sunt iura vtriusq;, contra petitozem iudicari solet.

Possessor intentionem suam fundatam habet, nisi 6
ius commune illi resistat, tunc enim onus proban-
di possessori incumbit; nam Reus probare, & cau-
sam siue titulum dicere debet, cum præsumptio est
pro actore.

NB. Si possessio, cui iura resistunt, titulo adiuue-
tur, vel tempore immemoriali facit pro possessore.

Remedia possessoria prætoria æquitate introdu- 7
cta sunt, quæ interdicta dicebantur, quorum alia
sunt remedia possessionis adipiscendæ causa compa-
rata, alia retinendæ, alia recuperandæ. Interdictum
seu remedium adipiscendæ possessionis hæredi tri-
buitur, vt post aditam hæreditatem, mittatur in pos-
sessionem omnium bonorum, quæ defunctus tẽpo-
re mortis possidebat. Interdictum seu remedium re-
tinendæ possessionis, possessori inseruit, qui litis cõ-
testatæ tẽpore rem siue mobilẽ, siue immobilẽ, nec
vi, nec clã, nec precario se possedisse probauerat. v. c.
Si Titius te absente & ignoratẽ possessionẽ tuam clã
& furtiuẽ ingressus est, postquã id rescisti, cõpetit tibi
interdictum seu remedium, *vti possidẽtis*, ad retinẽdã
possessionẽ ciuilem, & expellendũ alterũ à naturali,

Iudicis vel prætoris autoritate. Denique per litem dictum recuperandæ possessionis, pristinus possessor restituendus est, si probauerit alterum vel vitia, vel clam & furtiuè vel precariò (id est, concessione ipsi ad certum tempus vel vsum facta) possessionem nactam esse.

- 8 Qui civilem possessionem retinet, eam ab iniuri inuasore, aut spoliatore, etiam vi adhibita, quare necesse est, defendere potest, ac proinde furcientem persequi, & rem ablatam vi adhibitam recuperare.

Hæc violentiæ repulsio, etiam possessori in fundo, V. C. concessa est cum moderamine inculpata tutelæ, vt si vi suo iure prohibeatur V. C. iterum, exercitum traducere, &c. non tantum contra personalem resistentiam se tueri poterit, sed etiam legis contra realia obstacula, puta fores & mœnes fringendo, sepes perumpendo, &c. Cum enim, cumque licet ius possessionis suæ defendere, licet etiam ea agere, quæ ad defensionem eius iuris necessaria sunt, seruata debita moderatione. Nam *cessum est principale, eidem etiam præparatoria adhiberi debent.*

Aliquando ratione scandali non licet armis ferre (contra charitatem) contra inuasorem resistere, cum vel via iudicii, V. C. remedio in iudicio possessorii vel alio modo mitiore in possessionem iuris sui se restituendum speret.

- 9 Qui alienam possessionem inuadit eo ipso in pœnam priuatur iure, si quid in re habet.

CAP. VIII.

De Exceptione, Prescriptione, ac Vsucaptione.

EXceptio est exclusio seu potius debilitatio actionis intentatae, V. C. Si Titius aduersum te actionem instituat ad soluendum precium pro vendito tibi equo. Fundamentum & intentio huius actionis est venditio, tū verò ex duobus modis contra eum te defendere poteris. 1. Si neges equum tibi venditum esse, per quam defensionem aduersarii intentio, & fundamentum actionis excluditur, & onus probandi aduersario imponitur. 2. Si fatearis quidem equū tibi venditum esse, sed opponas precium te soluisse, tum diceris contra aduertarium excipere, eiusq; exceptionis probatio tibi incumbit. Porro exceptionē à teo conuento appositam interdum Actor contraria exceptione retundit, quæ dici solet replicatio, & hanc iterum reus exceptione impugnat, quæ duplicatio appellatur, & sic deinceps triplicationes, quadruplicationes dari possunt.

Duplex est Exceptio. 1. peremptoria, per quam actio perpetuo excluditur; exemplum supra. Dilatoria, per quam actio non perpetuo excluditur, sed solum respectu certi loci, personæ, vt si reus opponat Iudicem non esse competentem, tum enim actio nō omnino excluditur, sed respectu huius tribunalis, diciturq; exceptio declinatoria fori.

Præscriptio est exceptio peremptoria ex tempore legibus definito, substantiam capiens.

Vsucazio est acquisitio dominii per continuationem temporis, lege definiti. Vnde colligitur præscriptionem esse quasi fructum vel effectum vsucapionis. Nam ideo, quod aliquis longa & pacifica rei possessione

Z 3 sessione

17
fessione dominium acquisivit; Contra pristinum dominum, rem eandem repetentem, exceptionem opponere potest.

NB. Beneficium praescriptionis ob bonum publicum introductum est, i. ne diu & ferè semper quaedam rerum dominia incerta essent, & vt aliquis huius finis esset. 2. Vt hac ratione segnitie hominum, & ac iura sua actione prosequi intermittentium, acceperetur.

4 Bonae fidei possessorum, post legitimi temporis decursum, plenum rei dominium omni iure accipit. Ad fundamentum Adriani, qui contrarium dicit, respondetur; Non ob solam pristini dominii negligentiam, sed multo magis ob alias causas, ad bonum publicum spectantes, beneficium usucapionis publicis legibus constitutum esse. Nemo autem dubitat, quin Principi ius competat de subditorum rebus ita decernendi, sicuti Reipub. utilitas exigit. Accedit, quod cum in iure mentio fit culpae vel negligentiae pristini possessoris, sermo non sit de proprio dicto peccato, sed de culpa civili, quae saepe simpliciter tantum, & inuoluntaria ommissa est, & nihilominus aliquo modo civiliter puniri potest, ad aliorum industriam excitandam.

5 Ad praescribendum seu usucapiendum requiritur in primis possessio civilis; sola autem naturalis non sufficit. Nam sine possessione praescriptio non procedit, ut in 6. Hinc commodatarius, Colonus, depositarius &c. non possunt praescribere, quamdiu alter civilis possessionem retinet. Emphyteuta & Vasallus possunt solum praescribere usumfructum.

6 Non plus aliquis usucapione acquirere potest, quam possedit. Ob praesumptionem tamen, si iura possedit

non resistant, ex vno iurisdictionis actu colligi poterit ius totius iurisdictionis, v.c. Exorto dubio, de aliqua parochia, ad cuius Episcopi diœcesin pertinere debeat, adiudicabitur illi, qui in illo loco actum Episcopalem exercere solitus fuit.

NB. Subditus, quia subditus non potest præscribere aduersus ea, quæ potestas gubernatiua intrinsecè requirit, puta, vt legibus non teneatur, vt à Superiore nunquam iudicetur, vt à tributis ordinariis immunis sit. Potest tamen aliquis temporis diuturnitate, contra superiorem præscribere immunitatem, qua desinet esse eius subditus, potest etiam subditus partem aliquam Iurisdictionis, quæ alioquin communi iure superiori cõperit, cum bona fide præscribere, v.c. Capitulum vt in prima instantia suos Canonicos & Officiales iudicare possit, sed requiritur ad hoc possessio temporis immemorialis, vel 40. annorum, cum titulo colorato, quandoquidem præsumptio iuris suffragatur principi, Episcopo.

Incapax possidendi est etiam incapax præscribendi, quamobrem iura Ecclesiastica à laicis nullo etiam immemoriali tempore vsucapi possunt, vt sunt decimæ clericales, Iurisdictio in personas & bona Clericorum.

NB. Licet laici incapaces sint possessiones eiusmodi iurium proprio nomine & autoritate, capaces tamen fieri titulo priuilegii, vel concessionis factæ à potestate habenti, videlicet summo Pontifice, quia tales tituli requiruntur ad possidendum; ergo etiam ad præscribendum. NB. Quod Iuristæ dicunt consuetudinem immemoriam loco tituli esse, id verum est, si quis absque titulo seu speciali priuilegio capax sit possidendi & præscribendi, alioquin

non. Nam consuetudo mera, seu meri facti possessio absq; titulo à legibus reprobata inutilis cenetur.

8 NB. In actibus meræ voluntatis præscription non procedit. Hinc Iureconfulti; Quod per actus liberè inducitur præscriptio, id est, dum aliquis liberè, & tanquam ex obligatione aliquid mihi præstat, non possum præscribere, cum non sim in possessione eius erga ipsum, v. c. imponendi ipsi seruitia, & annuas præstationes mihi obligato.

NB. Vasallus aut subditus nunquam præscribit contra dominum ius seruitiorum, v. c. angariarum nisi interpellatus negauerit ea dare, & nisi re ipsa præscriptio immuni aut exempto se gerat & habeatur. Cum enim in arbitrio principis sit, vtrum seruitia exigenda velint, nec ne, non ideo præcisè, quia temporis duratione non exiguntur, alter in possessione immunitatis constituitur. Quod si dum ab aliis exactio à quibusdam non fiat, præsumptio esse solet pro exemptione.

9 Si colonus tempore longissimo Canonem (in emphyteuticum) non soluit, existens in possessione immunitatis absolutè contra dominum præscribere potest. Posito, quod creditor seu dominus 30. annis quieuit, omne ius annuæ præstationis per præscriptionem extingui potest. Certissima etiam est, quod iura immunitatis aduersus annuas exactiones præscribi possunt, modo adsit possessio, bona fides, & temporis legitimi decursus. Nam hoc modo contra ius quartæ decimarum episcopis debita, 40. annis præscribi potest, item ius immunitatis à decimis solvendis, vniuersim vsucapi potest 40. ann.

10 Mala fidei possessor (sciens alienam esse, seu male conscientia) nullo vnquam tempore præscribit. Id vero

verò ordinariè præsumendum est, aliquem bona fide possedisse, præsertim si possidentis titulus aliquis prætendatur, quia non faciliè præsumi debet peccatum.

Nisi contra ius commune rei possessionem aliquis acquisierit, vel possessionis suæ nuper acquisitionem nullam afferre possit, aut si ipsi denunciatio facta fuerat, rem esse alterius, ille autem veritatem inquirere neglexit.

NB. Possessionem & usucapionem bona fide ceptam, dubium superueniens non vitiat, seu interrumpit. Ratio, quia in dubio melior est conditio possidentis, quam ob rem stante tali dubio speculatio, formati potest conscientia certæ seu bona fides, tali casu rem retineri, imò & absumi posse. Hinc, Etiam si primi, possessionem aliquam contra iura accipientes, præscriptionem inchoare non potuerunt, tamen eorum successores usucapere posse, qui hoc ignorant; ideoq; bonam fidem habent, ob præsumptionem, quam etiam in dubio habere possunt, interuenisse legitimum titulum vel priuilegium. Nam qui in alterius locum succedit, iustam habet ignorantia causam reg. 42. ff.

NB. Bona & mala fides dupliciter accipitur. 1. Theologicè, quod est bona fide possidere rem sine peccato, quod non sufficit, sed 2. requiritur bona fides ciuili consideratione. Cum enim ius seu commodum usucapiendi legibus ciuilibus, approbante etiam iure canonico, boni publici causa iure introductum sit, ideò ubi lex usucapionem inhihet, bona fides Theologica usucipienti nihil prodest, ait Pomponius. Hoc etiam sensu dicitur in l. sed et si: *Post litis contestationem omnes mala fidei possessores esse;* intellige ciuili consideratione.

deratione : propterea quod leges ab eo tempore usucapionem procedere verant.

I I Error facti, sed non iuris, quamuis invincibilis sit, usucapi potest, iuxta l. 31. ff. de usucap. Nunquam in usucapionibus error possessoribus prodest. Et l. 2. ff. pro emptore. Si à pupillo emero sine tutoris auctoritate, quem puberem esse putem, dicimus usucapionem sequi, &c. Quod si scias pupillum esse; putes tamen pupillis licere res suas sine tutoris auctoritate administrare, non capies usu, quia iuris error nulli prodest.

Simile est, si emas à Prælato, rarus Capitulum confensisse, cum non consenserit, potes præscribere: Si verò arbitratus fuisti, capituli consensum non requiri, præscribere non potes. Ad fundamentum Contrarium opinantium. Responf. Ad usucapiendum requiri quidem bonam fidem Theologicè, id est, bonam Conscientiam; sed eam non sufficere, si adsit mala fides civiliter, id est, quæ ritium aliquod ex lege habet, prohibente præscriptionem.

Excipiuntur tamen ab hac sententia, qui incognitè ignorant ius civile: Milites minores 25. annis Rustici non habentes copiam consultoris. Non ideo legum civilium latores iuris ignorantiam commodis acquirendis prodesse nolunt, ut subsidia evitentur, & homines ad legum scientiam excitentur: consequenter si in quibusdam personis iuris tolerantia ignoratur, eaque etiam inculpatè theologica sit, tunc bonam fidem inducere poterit, quæ omni iure ad usucapiendum sufficiat.

NB. Quod si ignorantia iuris dubij sit, seu circa quod

quod diuersæ sint Doctorum probabiles opiniones: talis enim ignorantia bonæ fidei possessionem impedire non debet, quo minus vsucapere possit. NB. Præterea, dum scis te alienam rem possidere: ex empto aliaue personali actione debitorem esse, vel ius ædificium tollendi fenestram aperiendi, V.C. quæ sunt obligationes ad agendum vel non agendum tibi nullum competere, præscriptionem nec inchoare, nec perficere potes, quia mala fide vteris.

Obligationes quæ solum sunt ad patiendum, præscriptione temporis legitimi extinguuntur, sola actoris negligentia seu cessatione, etsi reus obligationem suam non ignoret, Exempla habes I. In legibus pœnalibus non obligantibus reum ad solvendam pœnam ante Iudicis sententiam, seu exactiorem, sicut cernere est in pœna commissi ob vectigal non solutum. Nam fiscus, post elapsum sine litis contestatione quinquennium, res sibi amplius vindicare non potest: talis est etiam actio iniuriarum, aliæque prætorix, quæ anni spacio extinguuntur. II. In actionibus, quæ iure civili inuentæ, certoque temporis spacio definitæ sunt, V. C. aduersus venditorem, rei venditæ vitium, etiam sine dolo reticentem, competit actio *redhibitoria*, vel *quanto minoris*: quarum illa semestri, hæc anni spacio extinguuntur, manente nihilominus naturali obligatione, ad damni compensationem. III. Seruitutes rusticæ extinguntur per solum non vsu tempore legibus definito, etsi is, qui præscribit, probe sciat alteri tale ius competere, pura itineris, vel actus per fundum alienum: Non enim vi talis seruitutis dominus vi cogitur admo-

nere alterum, ut iure suo utatur, sed pati tantummodo si utatur. 4. Eodem modo actio hypothecaria, praesertim in generali hypotheca fundata, post lapsum temporis legitimi institui amplius non possit contra tertium possessorem, puta bonae fidei & absque fraude emptorem; etsi tempore currentis praescriptionis probè sciuerit, rem oppigneratam esse: cum neq; hic teneatur ad aliquid agendum, sed solum ad patiendum, ut à se vindicetur, si debitor excussis bonis suis, soluendo idoneus non reperitur.

Tertia conditio ad usucapiendum frequenter requisita est titulus rationabiliter praesumptus (nam verus non est necessarius) puta quia aliquis rem emit, dono aut hereditate accepit, probabiliter arbitratus, dominum esse, à quo accepit. Talis enim dicitur possidere & usucapere pro emptore, pro haerede pro donato, legato, & omnino ut suo. Interdum tamen opus non est titulum possessionis nosse, aut ostendere posse; cum nihilominus bona fides consistere, & usucapionem temporis diuturnitate petere queat. Ratio, Quia facile etiam in proprio facto ex temporis longinquitate obliuio contingit, ut dicere aliquis non possit, quo titulo rei possessio ad ipsum deuoluta sit. Quare in dubio, bonae fidei, iureque praesumptio stat pro possessore, dummodo ista pax sit.

- 3 Res mobiles triennij spacio usucapiuntur cum titulo & bona fide, etiam contra Ecclesiam Rom. Excipere res furtiuas, ad quarum usucapionem requiruntur 30. ann.

NB. Res mobiles sine titulo Usucapiuntur, aduersus quemlibet, etiam Ecclesiam, quia non

non constat de priuilegio) spacio 30. anno-
rum.

Res immobiles cum titulo vsucapiuntur inter
presentes (id est, in eadem prouincia, sub eodem re-
gimine domicilium habentes) decennio : Inter ab-
sentes (id est, qui domicilium sub diuerso regimine
habent) spacio viginti annorum. Excipe, si res im-
mobilis ; à malæ fidei possessore pacto aliquo ad te
translata sit , tunc enim requiruntur 30. anni.

Loquimur autem hic de bonis priuatorum : nam
bona tum immobilia, tum mobilia fisci, quæ fisco in-
corporata & acquisita sunt, non præscribuntur, nisi
tempore longissimo, puta 30. vel 40. ann. Quod si fi-
sco non incorporata, sed vacantia sunt ; si non sunt
denunciata fisco, præscribuntur tempore ordinario,
si denunciata, requiritur tempus quadriennij. Si au-
tem ob crimen fisco commissa sunt, puta ob vctigal
non solum, aut ob crimen læsæ maiestatis, aut Ma-
giæ : si loquimur de fisco seculari, omnis actio spa-
cio 3. ann. exinguitur, si de Ecclesiastico fisco, tunc
requiritur spatium 100. annorum.

Secundò aduersus Romanam Ecclesiam præscri-
bitur 100. ann. spatium. Tertiò, aduersus inferio-
rem Ecclesiam, Hospitale, Monasterium 40. ann.
Quartò, aduersus Monasterium S. Benedicti, & Or-
dines eorundem priuilegio gaudentes 60. annis.
Quintò Bona legata, donata, vendita ciuitatibus, &
quæ ad coronam regni vel prouinciam spectant 100.
ann. Sextò, alienatio feudi sine domini consensu
facta, alteri quamuis bona fide accipienti præscri-
ptione non obstante, reuocari potest à domino.

Res immobiles sine titulo vsucapiuntur tempore 14
longissimo, 30. 40. 60. vel 100. annorum, iuxta diffe-
ren-

ren-

rentiam eorum; aduersus quos vsucapio procedit excipit nisi ius commune resistat possessori, vel aliunde vehemens suspicio sit, possessionem mala fide, vel ex iuris errore acquisitam esse, tunc necesse est ostendere vel titulum apparenter iustum, per quem elidatur praesumptio malae fidei, vel ostendere tempus possessionis immemorialis, id est, cuius initij nulla memoria existat. Nam talis immemorialis possessio inducit praesumptionem tituli, vel accepti priuilegij, si capacitas sit in praescribente, nam *vetustas semper pro lege habetur*. In in princip. ff. eod. V. C. Si Episcopus alienae diocesis Ecclesiam, vel decimas tempore immemoriali possideat: Si regulares beneficia, tanquam regularia, cum Episcopi prauiudicio absque titulo tempore immemoriali teneant. Si laici a soluendis decimis pari antiquitate immunes sint, vel diocesanis ab ordinaria Iurisdictione exempti: Si inferiores Duces tributa imponant, monetas cadant, vectigalia imponant, vel similia faciant, quae ad merum Imperium spectant, & supremo principi tanquam specialia eius priuilegia, competunt.

- ¶ 5 Praescriptio immemorialis plura specialia commoda habet. Nam non censetur comprehensa statuto aut lege, quamuis generalibus verbis prohiberi fieri praescriptionem; puta, *nulla praescriptione obstantis*, quia haec praescriptio desiderat specialem derogationem, quae fieri non solet. Praeterea praescriptio immemorialis nullum definitum annorum tempus requirit, sed probari debet per testes, quod (senes qui iam viuunt) *semper viderunt & audierunt ita esse, neque vnquam contrarium, & quod communis est & fuit semper opinio*

opinio ac fama de hoc facto, neque ex ter contrarij vel in itij memoria.

NB. Quod dixi de rebus immobilibus, intelligi debet de præscriptione rerum incorporalium, siue iurium, puta vsusfructus, annuæ præstationis, iuris patronatus &c. quæ proinde 10. annis inter præsentis, 20. ann. inter absentes, cum titulo colorato absoluitur, absq; titulo 30. ann. modo tamen obseruetur diligenter, quo tendat præscriptio, an contra Ecclesiam, aut Principem, tunc enim 40. ann. aut possessio interdum immemorialis requiritur.

Triennio possidens beneficium Ecclesiasticum 16
cum bona fide ius in eo acquirit.

NB. Debita omnia aduersus actiones ciuiles, tam reales quam personales, cum bona fide saltem longissimo tempore, puta 30. ann. præscribuntur. Excipitur verò actio hypothecaria, quæ 40. an. tollitur, si ipsemet debitor eiusque hæres possessor sit.

Præterea omnis actio seu accusatio criminis, 20. ann. decursu à die commissi criminis præscriptione tollitur. Quoad adulterium & crimen peculiatu absoluitur præscriptio spacio 5. annorum.

Successor in possessione numerare etiam potest 17
tempus antecessoris sui, si is bona fide possedit, secus si mala fide.

NB. Si mutatio accidat in personis, contra quas præscribitur, puta si fiscus vel Ecclesia succedat priuato in hæreditate bonorum, tunc vsucapientia liquid ex tali hæreditate bonorum, computandum est tempus, secundum proportionem respectivam; ita vt si medietatem vsucapionis compleuerat

uerat ante mortem personæ priuatæ alteram medietatem competere teneatur iuxta priuilegium succedentis, videlicet si vsucapiens, an. fundum bonæ fidei possederat, ante successionem Ecclesiæ; postea medietate temporis quadragenarij, quo contra Ecclesiam præscribitur, nempe 20. annis opus habet ad vsucapionem complendam.

18 Mala fides antecessoris nocet successori vniuersali siue hæredi, quominus is vsucapere possit; Ratio, quia hæres cum defuncto quasi vna persona censetur, quod si vniuersalis possessor sit bonæ fidei, etiamsi antecessor malæ, potest præscribere tempore longissimo, id est, annis 30.

19 Vsucapio semel cæpta, interdum currere definit, postea iterum processura. Præscriptio autem dormit tempore belli & pestis, si ius non dicatur, vel homines alio diffugiant, vel Ecclesia careat Episcopo, habeat inutilem ad agendum, puta, si is, cuius ius præscribitur, agere non possit, puta filius comparatione bonorum aduentitiorum, vxor comparatione bonorum dotalium, quarum plenam administrationem, & quasi dominium maritus habet.

NB. Vsucapio omnino interrumpitur, si possessio vel bona fides amittatur, vel possessori litis moueatur, & contestetur; si tamen actor litem desinat, vel in ea succumbat, non censetur interrupta vsucapio.

20 Si res Minorum temporis diuturnitate vsu cæptæ sint, concedatur illis beneficium restitutionis in integrum, continuo quadriennio, à die, quo natiua maiores facti sunt.

21 Exemplo Minorum simile restitutionis beneficium competit Ecclesijs, alijsque locis pijs. Et habet hæc

hæc restitutio in integrum etiam locum aduersus alteram Ecclesiam.

Si quis Reip. causa absens fuit, vel in hostium potestate constitutus erat, vel alio legitimo impedimento detentus, quò minus res vel iura sua, dum contra eum vsucapio currebat, repeteret; Prætoria æquitate in integrum restituendus est, quadriennio a die cessationis impedimenti.

Qui rem legitime vsu cepit, etsi ob iuris ignorantiam postea nihil excipiens restituat, repeteri tamen potest; tanquam omni iure indebitam. Nam iuris ignorantia etsi non excuset, cum agitur de acquirendo, excusat tamen, cum agitur de damno rei acquisita iuxta reg. Papiniani l. 7. ff. de iuris & facti ignorantia. *Iuris ignorantia non prodest acquirere volentibus; suum vero petentibus non nocet*: at qui per vsucapionem dominium rei plenè transfertur in vsucipientem, iuxta Tholosanum; *sicut traditione; ita & vsucapionem nostram facimus*. Quare in l. omnes, C. de præscript. dicitur: Eum qui vsucepit, *plenissima munitione securum esse*. Sequitur ergò hinc; quod qui rem vsucapione sibi plenè acquisitam, ob iuris errorem, pristino domino restituit, nihil obesse sibi debeat; sed tanquam solutum tam ciuilitè, quam naturaliter indebitum, condicere siue repeteri iure possit.

C A P. IX.

De seruitutibus, eorumq; præscriptione.

TRiplex est seruitus, 1. Personalis, quæ à persona personæ debetur; videlicet ius, quod dominus habet in seruo seu mancipio, cuiusmodi ius ser-

A a

uitu-

uitutis nunquam praescribitur, quia aequitas non praescribitur, ut aliquis propter errorem temporis diuturnitate ex libero seruus efficiatur. Contra libertas 20. annorum spacio bona fide praescribitur. 2. In seruitus mixta, quae a re personae debetur, Vt fructus, habitatio & usus, cum haec a subtilitate rei siue proprietate separata legis aut hominum dispositione alicui constituuntur. Et talis seruitus praescriptione comparatur cum bona fide seruituti 10. annis inter praesentes, 20. inter absentes, sine titulo tempore longissimo 30. annorum.

2. Seruitus 3. realis (quae a re rei debetur) est duplex, urbana & rustica. Urbanae dicuntur, quae in urbanis praedijs, id est, aedificiis habitandi gratia constructis, annexis hortis inhaerent. Subdiuiduntur in affirmatiuas (V. C. ut aedium mearum stillicidium in tuam recipiatur, vel ex domo mea in domum tuam transitus pateat) & negatiuas (ne alicuius aedificium tuas tollendo prospectum aedibus meis adimas. Item ut fenestram tuam in muro tuo tibi aperire non liceat, alias seclusa tali seruitute cuique id liberum est, nisi certus modus statutus sit, ne aedes altius edificentur; Vel nisi quis fenestram in muro suo aperire velit solum ad despectum vicini, quod non praesumendum in dubio.

Rusticae seruitutes dicuntur, quae rusticis praedijs inhaerent, agri prata, pecorum stabula a domibus iuncta. Talis seruitus est, per agrum tuum transire iumenta vel currus agere liceat, quae dici solent, iter, actus, via.

3. Seruitus urbana & rustica vel continua est, continuam actum habens (ut seruitus aquaeductus, stillicidium)

di) admittendi) vel discontinua est, cuius usus per interualla est, quia ab hominum actione pendet, V. C. Iter, actus, aquæ haustus.

Seruitus realis seu continua, vel quasi continua sit, præscribitur cum bona fide & an inter præsentés, 2o. inter per absentes, etsi titulus non interueniat.

NB. NB. Quod ex gratia tibi conceditur, id non potest præscribere, V. C. si quis patiatur ex gratia agrum suum à te transiri, aut te, quod ameris, inuitet ad prandium.

In dubio tamèn ex diuturna V. C. quotannis recurrente præstatione alicuius rei, potius præsumitur obligatio seu debitum.

Seruitus affirmatiua, si discontinua sit, cum titulo præscribitur tempore ordinario, sine titulo tempore immemoriali.

NB. L. hoc iure, §. aquæ ductus, ff. de aqua quotidiana: Ductus aquæ, cuius origo memoriam excesserit, iure constituti loco habetur.

Ad usucapionem seruitutis negatiuæ requiritur, ut dominum in re sua aliquid agere volentem bona fide repellam; ex eo tempore comparo seruitutis possessionem, quæ si tempore ordinario, cum titulo immemoriali verò sine titulo continuetur, usucapio perficitur. Veluti si Titius domum suam altius tollere velit, aut fenestram in pariete aperire, & ego illi prohibeam, ratus prohibendi mihi ius competere, illeque acquiescat, comparo tunc possessionem seruitutis urbanæ in domo Titij. Eadem ratio est de alijs iuribus, quorum possessio in negatione consistit, V. C. ut Capitulum Canonicum aliquem iure suffragij, per viam præ-

præscriptionis priuet, necesse est, vt eum ab actus electionis bona fide remoueat, illeque acquiescat.

NB. Lex Mynsingeri: Per vnum actum præsentati seruitij cum bona fide, & 30. annorum decem fundum liberum vsucapi posse, vt feudum fiat.

Corollarium. Si tu sciente Titio ac patiente Ecclesiasticum beneficium Clericum præsentasti tanquam tibi ius præsentandi debeat, in eoque persuasione 30. annis cum bona fide possessisti, absoluis præscriptionem contra Titium: verò Titio nesciente & absente præsentasti, requiritur tempus immemorabile. Exinde enim requiris Titulum ac iuris præscriptionem. Nesciens Titius adhuc ciuilitur possidere censetur.

7 Vsfusus & seruitutes rusticæ, per solum vsum tolluntur 10. inter præsentates, inter abentes 20. annis: Non item seruitutes vrbane, necesse est contrarium seruituti actum bona fide exerceri. Veluti si ædes tuæ adibus meis seruituti alius tollantur, etsi ego fenestras meas obstruxerim non incipis præscribere aduersus me libertatem, & tu aliquid noui feceris, videlicet ædes tuas alius sustuleris. Ratio; quia nisi aliquid contrarium alterius iuri fiat, non nascitur possessio libertatis, sine possessione autem non procedit præscriptio.

NB. Si ius seruitutis tibi constitutum non habet vsu quotidianum, sed aquam, V.C. ex alieno fundo ducere possis æstate tantum, requiritur tempus duplicatum, videlicet 20. annos inter præsentates, vt ta-

vt tali iure per non vsu eius via præscriptionis spo-
lieris.

TRACTATUS II.

De

Restitutione.

CAP. I.

Quid sit Restitutio.

Restitutio est damni iniuste dati secundum
Arithmetica¹ æ qualitatem restitutio. NB.
Iniuria alia & Materialis, cum rem alienam
possides bona fide putaris esse tuam. For-²
malis alia, si rem accipis, cum scias vel scire possis ac
debeas, id agendi ius tibi non competere.

Duæ sunt restituendi radices: Vna ex parte rei,²
acceptæ; possessæ; altera ex parte iniustæ acceptio-
nis seu læsionis, ob quam res ablata domino resti-
tui debet, etsi, qui iniuste læsit, nihil ex ea possi-
dat.

NB. 1. Mensura restitutionis faciendæ ob iniu-
riam solum materialem, ratione rei acceptæ, posses-
sæ, debet esse quantitas possessionis: id est, vt tantum
restituas, quantum ex re aliena possides, vel inde lo-
cupletior factus es. Mensura autem restitutionis fa-
ciendæ ob iniuriam formalem, ratione iniustæ da-
mnificationis, debet esse quantitas alieni damni, vt
nimitum, quatenus alter læsus est, restitutio fiat, ni-
hil attendendo, vtum is, qui læsit, V.C. ædes in-
cendit, aliquid inde habeat nec ne. 2. Hæ duæ ra-
dices interdum concurrunt in fure, apud quem, si
res furtiua melior siue auctior facta est, debeat eam

Aa 3 ita